



EL CIRC ROMÀ DE TARRAGONA. MONUMENT I CIUTAT
EL CIRCO ROMANO DE TARRAGONA. MONUMENTO Y CIUDAD
THE ROMAN CIRCUS OF TARRAGONA. MONUMENT AND CITY

JOSEP MARIA MACIAS SOLÉ
JOSEP MARIA PUCHE FONTANILLES

PAU SOLÀ-MORALES SERRA
JOSEP MARIA TOLDRÀ DOMINGO
IVAN FERNÁNDEZ PINO
ANNA FERRÉ BOLTÀ
JOSUÈ ANDREU AGUADÉ

Institut Català d'Arqueologia Clàssica

TRAMA|9
TREBALLS D'ARQUEOLOGIA
DE LA MEDITERRÀNIA ANTIGA

EL CIRC ROMÀ DE TARRAGONA. MONUMENT I CIUTAT

EL CIRCO ROMANO DE TARRAGONA. MONUMENTO Y CIUDAD

THE ROMAN CIRCUS OF TARRAGONA. MONUMENT AND CITY

JOSEP MARIA MACIAS SOLÉ
JOSEP MARIA PUCHE FONTANILLES

PAU SOLÀ-MORALES SERRA
JOSEP MARIA TOLDRÀ DOMINGO
IVAN FERNÁNDEZ PINO
ANNA FERRÉ BOLTÀ
JOSUÈ ANDREU AGUADÉ

TRAMA|9
TREBALLS D'ARQUEOLOGIA
DE LA MEDITERRÀNIA ANTIGA

Institut Català d'Arqueologia Clàssica

Tarragona 2023

Llibre finançat amb el suport de la Diputació de Tarragona i el Col·legi d'Aparelladors, Arquitectes Tècnics i Enginyers d'Edificació de Tarragona.

Aquesta obra deriva dels següents projectes de recerca: *Parámetros analítico-evolutivos de las técnicas constructivas del noreste de la Tarraconense en época tardoantigua* (HAR2015- 64392-C4-2P), *ARREL. Aplicació de jocs seriosos en entorns col·laboratius per la transmissió del patrimoni cultural de Catalunya* (2015ACUP 00089), *Técnicas constructivas y Arquitectura del poder en el noreste de la Tarraconense* (HAR2012-36963-C05-03).

https://doi.org/10.51417/trama_9

Aquesta obra ha passat revisió d'experts.

Consell Editorial

Juan Manuel Abascal (Universitat d'Alacant, Espanya), Susan E. Alcock (Universitat de Michigan, EUA), Achim Arbeiter (Universitat Georg-August de Göttingen, Alemanya), Dario Bernal (Universitat de Cadis, Espanya), Yannis Maniatis (Centre Nacional de Recerca Científica Demokritos, Grècia), Luisa Migliorati (Universitat de Roma La Sapienza, Itàlia), Rosa Plana-Mallart (Universitat Paul-Valéry Montpellier 3, França), Lucrezia Ungaro (Sovrintendenza Capitolina, Direcció de Museus de Roma, Itàlia).

© d'aquesta edició, Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC)
Plaça d'en Rovellat, s/n, 43003 Tarragona
Telèfon 977 24 91 33
info@icac.cat - www.icac.cat

Durant els nou primers mesos de publicació, qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer tenint l'autorització dels seus titulars, amb les excepcions previstes per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics, www.cedro.org) si heu de reproduir fragments d'aquesta obra.

A partir del desè mes de publicació, aquest llibre està subjecte –llevat que s'indiqui el contrari en el text, en les fotografies o en altres il·lustracions– a una llicència Reconeixement-No comercial-Sense obra derivada 3.0 de Creative Commons (el text complet de la qual es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>). Així doncs, s'autoritza el públic en general a reproduir, distribuir i comunicar l'obra sempre que se'n reconegui l'autoria i les entitats que la publiquen i no se'n faci un ús comercial, ni lucratiu, ni cap obra derivada.

© del text, els autors

© de les fotografies i il·lustracions, els autors, llevat que s'indiqui el contrari

Primera edició: febrer de 2023

Coordinació editorial: Publicacions de l'ICAC

Imatge de la coberta: vista en planta resultat de l'escaneig làser de l'entorn del Circ romà de Tarragona, autoria de l'ICAC.

Disseny de la col·lecció i de la coberta: Indústries Gràfiques Gabriel Gibert i Anna Ferré Boltà

Maquetació: Anna Ferré Boltà i Josuè Abdeu Aguadé

ISBN: 978-84-125214-0-5

DL: 158-2023

Prefaci. Deu anys de recerca i docència conjunta	7
1. El Circ, ahir i avui. Un repte polièdric antic	
1.1. El Circ romà de Tarragona	11
1.2. Dues ciutats i una muntanya (El Circ romà de Tarragona: esquelet d'una ciutat viva)	17
Seccions globals de la Part Alta de Tarragona	28
2. El Circ, element urbà	
2.1. Edificis i espais actuals a l'antic Circ	35
2.2. Morfologies curioses. Anomalies topogràfiques urbanes	41
2.3. Notes sobre la metrologia del circ romà de Tarragona	45
2.4. Tècniques i elements constructius	53
3. El Circ dibuixat	
3.1. L'assignatura de patrimoni	67
3.2. Evolució del dibuix arqueològic en el Circ de Tarragona	73
3.3. Un collage del Circ	
Dibuixant el Circ a mà	86
Dibuixant el Circ amb escàner làser	88
Dibuixant la plaça de la Font	90
3.4. Planimetries del Circ de Tarragona	
La Capçalera del Circ (part sud)	96
La Capçalera del Circ (part nord) i la volta del carrer de l'Enrrajolat	100
La Torre del Pretori	106
Les voltes de la Baixada de la Misericòrdia	112
Les estructures de la plaça dels Sedassos	116
Les restes del Circ a l'Antiga Audiència	122
4. El Circ, monument urbà	127
5. Text en anglès	133
Llista de figures	152
Bibliografia	154

Prefacio. Diez años de investigación y docencia conjunta	7
1. El Circo, ayer y hoy. Un reto poliédrico antiguo	
1.1. El Circo romano de Tarragona	11
1.2. Dos ciudades y una montaña (El Circo romano de Tarragona: esqueleto de una ciudad viva)	17
Secciones globales de la Parte Alta de Tarragona	28
2. El Circo, elemento urbano	
2.1. Edificios y espacios actuales en el antiguo Circo.	35
2.2. Morfologías curiosas. Anomalías topográficas urbanas	41
2.3. Notas sobre la metrología del Circo romano de Tarragona	45
2.4. Técnicas y elementos constructivos	53
3. El Circo dibujado	
3.1. La asignatura de patrimonio.	67
3.2. Evolución del dibujo arqueológico en el Circo de Tarragona	73
3.3. Un collage del Circo	
Dibujando el Circo a mano	86
Dibujando el Circo con escaner láser	88
Dibujando la plaza de la Font	90
3.4. Planimetrías del Circo de Tarragona	
La Cabecera del Circo (parte sur)	96
La Cabecera del Circo (parte norte) y bóveda de la Calle de l'Enrrajolat.	100
La Torre del Pretori	106
Las bóvedas de la Bajada de la Misericòrdia	112
Las estructuras de la plaza dels Sedassos	116
Los restos del Circo en la Antigua Audiencia.	122
4. El Circo, monumento urbano	127
5. Texto en inglés	133
Lista de figuras	152
Bibliografía.	154

4

EL CIRC, MONUMENT URBÀ
EL CIRCO, MONUMENTO URBANO

No té cap sentit parlar del Circ romà de Tarragona com si es tractés d'un objecte aïllat, com un conjunt arquitectònic propi d'una època ja passada, una sèrie de restes la matèria de les quals s'ha preservat, exclusivament, per a ser museïtzada. Si intentéssim crear un recinte per englobar tot el Circ romà de Tarragona, com s'ha fet en altres monuments històrics, toparíem amb un problema insalvable: i és que per a poder-ho fer ens veuríem obligats a enderrocar edificis, tallar carrers, tancar comerços, buidar places, i en definitiva, esborrar tota l'activitat pròpia d'un tros de ciutat que, avui en dia, és plenament activa. Parlar del Circ, a Tarragona, és parlar de ciutat. I parlar de ciutat significa parlar de memòria, de mobilitat, d'identitat, dels seus habitants, i en definitiva, de vida.

Tarragona és una ciutat que s'ha desenvolupat i ha crescut determinada per les seves restes històriques; unes restes que s'han anat superposant i han acabat generant una sèrie de capes de diferents èpoques que ara coexisteixen entre elles, a vegades en convivència, a vegades en conflicte. A partir de la identificació, el dibuix i la lectura d'aquests estrats, completem la comprensió de l'estructura que vertebrava el desenvolupament urbanístic de la ciutat al llarg dels segles, i podem entendre quins han estat els elements més determinants per a la història de la ciutat. Aquest és el cas del Circ romà, element central tant per la seva posició com per a seva dimensió. Així doncs, entenent, dibuixant i llegint les traces del circ, podem explicar la posició i morfologia de les altres peces que s'hi han anat construïnt a sobre, i que, en la majoria dels casos, han utilitzat aquesta estructura romana com a

fonament i suport: la plaça de la Font i les seves cases; el traçat dels carrers dels Ferrers, de l'Enrajolat o Salines, entre altres; la Baixada de la Misericòrdia o la ubicació de l'Ajuntament són mostres que deixen traspuar a la superfície el passat romà de la ciutat.

Però aquestes traces acumulades no només han anat configurant la morfologia de la ciutat, donant forma a places, carrers i edificis, sinó que, més enllà de la formalitat, també han influït en la vida dels habitants a la ciutat. La matèria del passat ha servit com a fonament i ha perdurat i mutat al llarg de la història, establint diferents usos de l'espai urbà, influïnt en la gestió del turisme a la ciutat o contribuint a generar certa identitat col·lectiva forjada a través de la memòria vinculada a aquesta matèria.

Totes les ciutats (però especialment les més antigues) estan construïdes al voltant de llocs sagrats: petits turons, fondalades, rius o algun altre element que, de ben antic, ha adquirit aquesta condició. En el cas de Tarragona, com no podia ser d'una altra manera, ha estat la Part Alta la que ha jugat aquest rol. La seva posició de turó elevat, davant el mar, ha ajudat a fer aquest paper.

En el segle I dC s'hi instal·la el temple romà, que possiblement ja va heretar la seva sacralitat d'alguna altra tradició anterior, ara desconeguda. El *sancta sanctorum* es rodeja d'espais de representació i de culte, i també s'hi construeixen tots els aparells dels diferents sistemes estatals. El temple es substitueix per la Catedral, i els edificis provincials romans pel bisbat i altres dependències de poder, però la condició de lloc sagrat es manté i es reforça. Aquesta di-

No tiene ningún sentido hablar del Circo romano de Tarragona como si se tratara de un objeto aislado, como un conjunto arquitectónico propio de una época ya pasada, una serie de restos la materia de las que se ha preservado, exclusivamente, para ser musealizada. Si intentáramos crear un recinto para englobar todo el Circo romano de Tarragona, como se ha hecho en otros monumentos históricos, chocaríamos con un problema insalvable: y es que para poder hacerlo nos veríamos obligados a derribar edificios, cortar calles, cerrar comercios, vaciar plazas y, en definitiva, borrar toda la actividad propia de un trozo de ciudad que, hoy en día, es plenamente activa. Hablar del Circo, en Tarragona, es hablar de ciudad. Y hablar de ciudad significa hablar de memoria, de movilidad, de identidad, de sus habitantes y, en definitiva, de vida.

Tarragona es una ciudad que se ha desarrollado y ha crecido determinada por sus restos históricos, que se han ido superponiendo y han acabado generando una serie de capas de diferentes épocas que ahora coexisten entre ellas, a veces en convivencia, a veces en conflicto. A partir de la identificación, el dibujo y la lectura de estos estratos, completamos la comprensión de la estructura que vertebrava el desarrollo urbanístico de la ciudad a lo largo de los siglos, y podemos entender cuáles han sido los elementos más determinantes para la historia de la ciudad. Este es el caso del Circo romano, elemento central tanto por su posición como para su dimensión. Así pues, entendiendo, dibujando y leyendo los restos del circo, podemos explicar la posición y morfología de las otras piezas que se ha ido construyendo encima, y que, en la mayoría

de los casos, han utilizado esta estructura romana como cimentación y soporte: la plaza de la Font y sus casas, el trazado de las calles Ferrers, Enrajolat o Salines, entre otros, la Baixada de la Misericòrdia, o la ubicación del Ayuntamiento, son muestras que dejan exudar a la superficie el pasado romano de la ciudad.

Pero estas trazas acumuladas no sólo han ido configurando la morfología de la ciudad, dando forma a plazas, calles y edificios, sino que, más allá de la formalidad, también han influido en la vida de los habitantes en la ciudad. La materia del pasado ha servido como base y ha perdurado y mutado a lo largo de la historia, estableciendo diferentes usos del espacio urbano, influyendo en la gestión del turismo en la ciudad o contribuyendo a generar cierta identidad colectiva forjada a través de la memoria vinculada a esta materia.

Todas las ciudades (pero especialmente las más antiguas) están construidas alrededor de lugares sagrados: pequeños cerros, hondonadas, ríos o algún otro elemento que ha adquirido esta condición. En el caso de Tarragona, como no podía ser de otra manera, ha sido la Parte Alta la que ha jugado este rol. Su posición de cerro elevado, frente al mar, ha ayudado a hacer este papel.

En el siglo I d. C. se instala el templo romano, que posiblemente ya heredó su sacralidad de alguna otra tradición anterior, ahora desconocida. El *sancta sanctorum* se rodea de espacios de representación, y de culto, y también se construyen todos los aparatos de los diferentes sistemas estatales. El templo se sustituye por la Catedral, y los edificios provinciales



Figura 104. Fris de fotografies de diversos souvenirs (imans) en venda a Tarragona.
Friso de fotografías de diferentes souvenirs (imanes) en venta en Tarragona.

nàmica ha anat configurant el Turó com a centre de poder, però també de culte, i ha dotat l'actual Part Alta d'una condició de centralitat urbana que, tot i no correspondre amb el centre geomètric urbà, sí que ha definit els usos i activitats d'aquesta part de la ciutat.

Aquesta condició de centralitat és difícil de definir: el nucli emocional de les ciutats es fabrica al llarg dels segles, per la superposició de capes i capes d'història, de fets i de relacions. Però tots els habitants saben que aquella zona és una zona especial, una zona a la que es torna una i una altra vegada; que confereix un plus d'identitat i d'urbanitat. Una ciutat sense centre és una ciutat despullada en la que no es poden construir aquests trets.

I malgrat que, en diferents èpoques, hagi estat deixada i canviada –que el seu aspecte físic i la qualitat dels seus espais, i el manteniment dels seus racons, no es correspongui amb aquesta importància col·lectiva– la força de la centralitat segueix pervivint, a l'espera de temps millors. Es tracta d'un poder de resistència que s'ha teixit entre espai i habitants, que permet que aquesta condició de centre persisteixi en el lloc podent reviure de nou a través de la memòria.

Per tant, quan diem que el centre històric porta associada una càrrega, entre sagrada i emocional, ens referim a aquest fenomen. Els habitants s'identifiquen amb aquella història que, a la seva vegada, els converteix a ells en tarragonins: és la seva història. La memòria de tots els tarragonins, actuals i aquells que els han precedit, pren cos en aquells carrers, en aquelles pedres, en aquells llocs sagrats, i els transforma en el reservori de la memòria col·lectiva. És, per dir-

ho d'alguna manera, el registre tangible i vivent de la seva pròpia identitat.

El centre històric representa la cultura, el passat i la memòria, i ritualment es reviu periòdicament en totes les festivitats ja siguin sagrades o folklòriques que, d'altra banda, solen coincidir. La baixada de l'Àliga, els Pilars Caminants, cercaviles i processons, -activitats festives molt viscudes a Tarragona-, tenen el seu punt àlgid, és a dir, aquell més expectat i esperat per tothom per la seva dificultat, en la Baixada de la Misericòrdia, just per sobre de les voltes de la grada del Circ. I no és estrany que així sigui, doncs en el centre neuràlgic de la ciutat, com no podia ser de cap altra manera, hi ha la Catedral i els llocs sagrats que donen origen a bona part d'aquestes festivitats.

Resulta interessant observar el desplaçament d'aquesta centralitat –si més no pel que fa a formalitat i geometria– de manera lenta i continuada, al llarg dels segles XIX i XX. La burgesia tarragonina reclama, i construeix una nova ciutat a fora del centre medieval. Serà una ciutat més esplèndida i més vistosa, per a la seva representació i gaudi, com correspon a la seva nova i adquirida condició de classe dominant. Així, la construcció de l'eixample, amb el seu nou centre social al llarg de la Rambla Nova, i més tard la prolongació de la ciutat cap a l'est, amb la plaça Imperial Tàrraco i els carrers en estrella que en surten, multipliquen la superfície de la ciutat per cinc i proposen una mobilitat i uns usos diferents a la ciutat.

Així, la ciutat intenta arraconar el seu passat històric i oblidar la ubicació del seu centre original. La Part Alta s'abandona parcialment i es converteix en

romanos por el obispado y otras dependencias de poder, pero la condición de lugar sagrado se mantiene y se refuerza. Esta dinámica ha ido configurando el Cerro como centro de poder, pero también de culto, y ha dotado la actual Parte Alta de una condición de centralidad urbana que, a pesar de no corresponder con el centro geométrico urbano, sí tiene definidos los usos y actividades de esta parte de la ciudad.

Esta condición de centralidad es difícil de definir: el núcleo emocional de las ciudades se fabrica a lo largo de los siglos, por la superposición de capas y capas de historia, de hechos y de relaciones. Pero todos los habitantes saben que esa es una zona especial, una zona en la que se vuelve una y otra vez; que confiere un plus de identidad y de urbanidad. Una ciudad sin centro es una ciudad desnuda en la que no se pueden construir estos rasgos.

Y a pesar de que, en diferentes épocas, haya sido dejada y cambiada –que su aspecto físico y la calidad de sus espacios, y el mantenimiento de sus rincones, no se corresponda con esta importancia colectiva– la fuerza de la centralidad sigue perviviendo a la espera de tiempos mejores. Se trata de un poder de resiliencia que se ha tejido entre espacio y habitantes, lo que permite que esta condición de centro persista en el lugar pudiendo revivir de nuevo a través de la memoria.

Por tanto, cuando decimos que el centro histórico lleva asociada una carga, entre sagrada y emocional, nos referimos a este fenómeno. Los habitantes se identifican con aquella historia que, a su vez, los convierte a ellos en tarraconenses: es su historia. La

memoria de todos los tarraconenses, actuales y aquellos que los han precedido, toma cuerpo en aquellas calles, en aquellas piedras, en aquellos lugares sagrados, y los transforma en el reservorio de la memoria colectiva. Es, por decirlo de alguna manera el registro tangible y viviente de su propia identidad.

El centro histórico representa la cultura, el pasado y la memoria, y ritualmente se revive periódicamente en todas las festividades ya sean sagradas o folclóricas que, por otra parte, suelen coincidir. La Baixada de l'Àliga, los Pilars Caminants, pasacalles y procesiones –actividades festivas muy vividas en Tarragona– tienen su punto álgido, es decir, aquel más expectante y esperado por todos por su dificultad, en la Baixada de la Misericòrdia, justo por encima de las bóvedas de la grada del Circo. Y no es extraño que así sea, pues en el centro neuràlgico de la ciudad, como no podía ser de otra manera, está la Catedral y los lugares sagrados que dan origen a buena parte de estas festividades.

Resulta interesante observar el desplazamiento de esta centralidad –si más no en cuanto a formalidad y geometría– de manera lenta y continuada, a lo largo de los siglos XIX y XX. La burguesía tarraconense reclama, y construye una nueva ciudad fuera del centro medieval. Será una ciudad más esplèndida y vistosa, para su representación y disfrute, como corresponde a su nueva y adquirida condición de clase dominante. Así, la construcción del ensanche, con su nuevo centro social a lo largo de la Rambla Nova, y más tarde la prolongación de la ciudad hacia el este, con la plaza Imperial Tàrraco y las calles en estrella que



una zona problemàtica de la ciutat. El barri passa a patir una sèrie de patologies pròpies d'una ciutat buida, com l'aparició de deficiències estructurals per falta de manteniment, fent necessari l'enderroc d'algunes cases. Alhora, aquest abandonament propicia l'ocupació d'alguns habitatges i desemboca en certa degradació i exclusió social, contribuint encara més al seu abandonament.

Però amb la recuperació de la Part Alta, on es fan les principals excavacions arqueològiques, incloses les de la zona del Circ romà (anys 80), es recupera de forma progressiva la força d'aquesta centralitat. Precisament fins que no es recupera la matèria, i amb ella la memòria, no es reivindica altre cop aquesta part de la ciutat. És com si poguéssim traçar una connexió entre patrimoni arquitectònic i vida urbana. El *Pla Especial de la Part Alta de Tarragona* (PEPA), aprovat l'any 1986, també suposa un canvi important a Tarragona. Els agents polítics de la ciutat fan patent aquesta nova mirada aprovant un pla que posa el focus d'atenció en el planejament urbanístic d'aquesta zona de la ciutat.

Aquesta recuperació ve potenciada també, o acompanyada, per la configuració d'una marca identitària –i per que no dir-ho sobretot turística– centrada a l'entorn de l'estrat romà de la ciutat. Per un costat, aquesta situació suma, i accelera, la generació d'una identitat urbana en els seus habitants, i permet obrir i diversificar l'economia de la ciutat. Però per un altre costat, aquesta promoció del lloc com a producte turístic dona peu a un discurs força superficial, pensat per arribar ràpidament a un públic forà. Aquest procés tendeix a simplificar la realitat de la ciutat, i acaba banalitzant algunes de les seves qualitats alhora que en deixa d'altres oblidades. A Tarragona són les pedres romanes les que han quedat despulades en aquest discurs, formant la imatge i l'imaginari de la ciutat com a enclavament romà, però potser oblidant el seu paper com a substrat, i la coexistència complexa amb la resta d'estrats històrics.

Un cas recent, el festival Tarraco Viva, és una mostra del fràgil equilibri entre divulgació cultural i discurs turístic. Nascut el 1999, la seva voluntat sempre ha sigut la difusió de coneixement sobre l'època romana, especialment en relació al patrimoni arqueològic de Tarragona. El gran èxit del festival ha sigut la implicació de molts dels habitants de la ciutat, que s'han sumat a una activitat que, poc a poc, va guanyant presència en l'imaginari col·lectiu. També, la bona repercussió turística que ha tingut, congregant força visitants durant la celebració. Però, si bé per un costat és fàcil veure'n les bondats, per l'altre cal entendre també que es tracta d'un festival que emfatitza i reforça el discurs «monohistòric» de la ciutat i que, sobretot, basa la seva capacitat de divulgació fonamentalment en recreacions teatralitzades i tematitzades, amb el perill de caure en una reinterpretació

de si mateix.

És fàcil veure com en alguns casos aquest discurs ha tingut una translació directa en la intervenció arquitectònica sobre algunes de les restes arqueològiques. A Tarragona la visibilització i posada en valor del passat de la ciutat s'ha fet massa vegades amb la posada al descobert de les restes romanes i medievals. Amb l'objectiu de que les restes fossin completament visibles –i visitables– s'han enderrocats, en nombroses ocasions, els edificis que les cobrien i de les que formaven part, deixant unes grans ferides en la trama urbana. En el cas del Circ, bona part de la capçalera i part de les grades al carrer de l'Enrajolat i a la plaça dels Sedassos, han quedat completament nus. Les pedres s'han despulat literalment per deixar al descobert un únic estrat històric. I el resultat és, des del punt de vista museogràfic, desigual.

Si agafem com a exemple el cas extrem de la ciutat de Pompeia i el comparem amb Tarragona, veurem que la diferència més evident és que, en el primer cas, la ciutat ha romàs intacta, aturada quasi fotogràficament en un moment històric determinat. Pompeia és, per tant, una ciutat inanimada, sense vida; res més que una ruïna que les cendres volcàniques han preservat.

Tarragona, en canvi, és encara una ciutat que ha perviscut activa, que ha anat creixent al llarg dels segles i acumulant capes de vida en cada una de les etapes històriques: una entitat complexa i animada que desplega, en aquesta complexitat, tots els seus valors. No tindria sentit pensar-la com a ruïna morta, com a un objecte que mostrar en una vitrina fora de l'abast dels seus ciutadans. Però la simplificació del discurs ha buscat massa sovint la recuperació de la materialitat romana com a fi últim en sí mateix, sense tenir en compte la seva capacitat de generar activitat i fer ciutat. Aquest procés no ha tingut prou en compte les complexitats urbanes que precisament s'entremesclen per donar valor a la ciutat i per a configurar el lloc de la centralitat. Sense tota aquesta complexitat, sense ser viscuda i reviscudada, la ciutat perd el seu sentit.

La difícil tasca dels tarragonins, que han delegat en els professionals i responsables que estan al càrrec de la ciutat (historiadors, arqueòlegs, urbanistes, arquitectes, polítics, tècnics i restauradors), és precisament la de fer compatibles el veure i el viure. D'una banda, poder veure les restes, percebre directament amb els ulls i els sentits el passat, percebre'l i ser capaços de entendre'l d'alguna manera, per tal de continuar configurant els estrats de la memòria col·lectiva. D'altra banda, però, poder també viure la ciutat, permetre i ser capaços de gaudir dels seus espais i racons, precisament, per reviuire ritualment aquesta memòria, de manera periòdica, sense que es converteixi només en un compte de fades.

Es tracta d'una conjunció a vegades complica-

salen, multipliquen la superfície de la ciutat per cinco y proponen una movilidad y unos usos diferentes en la ciudad.

Así, la ciudad intenta arrinconar a su pasado histórico y olvidar la ubicación de su centro original. La Parte Alta se abandona parcialmente y se convierte en una zona problemática de la ciudad. El barrio pasa a sufrir una serie de patologías propias de una ciudad vacía, como la aparición de deficiencias estructurales por falta de mantenimiento, haciendo necesario el derribo de algunas casas. Asimismo, este abandono propicia la ocupación ilegal de algunas viviendas y desemboca en cierta degradación y exclusión social, contribuyendo aún más a su abandono.

Pero con la recuperación de la Parte Alta, momento en el que se hacen las principales excavaciones arqueológicas, incluidas las de la zona del Circo romano (80), se recupera también, de forma progresiva, la fuerza de esta centralidad. Precisamente hasta que no se recupera la materia, y con ella la memoria, no se reivindica de nuevo esta parte de la ciudad. Es como si pudiéramos trazar una conexión entre patrimonio arquitectónico y vida urbana. El *Plan Especial de la Parte Alta de Tarragona* (PEPA), aprobado en 1986, también supone un cambio importante en Tarragona. Los agentes políticos de la ciudad hacen patente esta nueva mirada aprobando un plan que pone el foco de atención en el planeamiento urbanístico de esta zona de la ciudad.

Esta recuperación viene potenciada también, o acompañada, por la configuración de una marca identitaria –y por qué no decirlo todo, turística– centrado alrededor del estrato romano de la ciudad. Por un lado, esta situación se suma, y acelera, la generación de la identidad urbana en los habitantes, y permite abrir y diversificar la economía de la ciudad. Pero, por otro lado, esta promoción del lugar como producto turístico da pie a un discurso bastante superficial, pensado para llegar rápidamente a un público foráneo. Este proceso tiende a simplificar la realidad de la ciudad, y termina banalizando algunas de sus cualidades a la vez que deja otras olvidadas. En Tarragona son las piedras romanas las que han quedado desnudas en este discurso, formando la imagen y el imaginario de la ciudad como enclave romano, pero quizás olvidando su papel como sustrato, y la coexistencia compleja con el resto de los estratos históricos.

Un caso reciente, el festival Tarraco Viva, es una muestra del frágil equilibrio entre divulgación cultural y discurso turístico. Nacido en 1999, su voluntad siempre ha sido la difusión de conocimiento sobre la época romana, especialmente con relación al patrimonio arqueológico de Tarragona. El gran éxito del festival ha sido la implicación de muchos de los habitantes de la ciudad, que se han sumado a esta actividad, que poco a poco coge peso dentro del imaginario

colectivo, así como la buena repercusión turística que ha tenido, congregando numerosos visitantes durante su celebración. Pero si bien por un lado es fácil ver las bondades, por el otro hay que entender también que se trata de un festival que enfatiza y refuerza el discurso «monohistórico» de la ciudad y que, sobre todo, basa su capacidad de divulgación fundamentalmente en recreaciones teatralizadas y tematizadas, con el peligro de caer en una reinterpretación de sí mismo.

Es fácil ver cómo algunos casos este discurso ha tenido una traslación directa en la intervención arquitectónica sobre algunos de los restos a arqueológicos. En Tarragona la visibilización y puesta en valor del pasado de la ciudad se ha hecho demasiadas veces con la puesta al descubierto de los restos romanos y medievales. Con el objetivo de que los restos fueran completamente visibles –y visitables– han derribado, en numerosas ocasiones, los edificios que las cubrían y de las que formaban parte, dejando unas grandes heridas en la trama urbana. En el caso del Circo, buena parte de la cabecera y parte de las gradas en la calle del Enrajolat, y en la plaza Sedassos, han quedado completamente desnudos. Las piedras se han desnudado literalmente para dejar al descubierto un solo estrato histórico. Y el resultado es, desde el punto de vista museográfico, desigual.

Si tomamos como ejemplo el caso extremo de la ciudad de Pompeya y lo comparamos con Tarragona, veremos que la diferencia más evidente es que, en el primer caso, la ciudad ha permanecido intacta, parada casi fotogràficament en un moment històric determinat. Pompeya es, por tanto, una ciudad inanimada, sin vida; nada más que una ruina que las cenizas volcánicas han preservado.

Tarragona, en cambio, es todavía una ciudad que ha pervivido activa, que ha ido creciendo a lo largo de los siglos y acumulando capas de vida en cada una de las etapas históricas: una entidad compleja y animada que desarrolla, en esta complejidad, todos sus valores. No tendría sentido pensarla como ruina muerta, como un objeto que mostrar en una vitrina fuera del alcance de sus ciudadanos. Pero la simplificación del discurso ha buscado demasiado a menudo la recuperación de la materialidad romana como fin último en sí mismo, sin tener en cuenta su capacidad de generar actividad y hacer ciudad. Este proceso no ha tenido suficientemente en cuenta las complejidades urbanas que precisamente se entremezclan para dar valor a la ciudad y para configurar el lugar de la centralidad. Sin toda esta complejidad, sin ser vivida y revivida, la ciudad pierde su sentido.

La difícil tarea de los tarraconenses, que han delegado en los profesionales y responsables que están al cargo de la ciudad (historiadores, arqueólogos, urbanistas, arquitectos, políticos, técnicos y restauradores), es precisamente la de hacer compatibles el ver

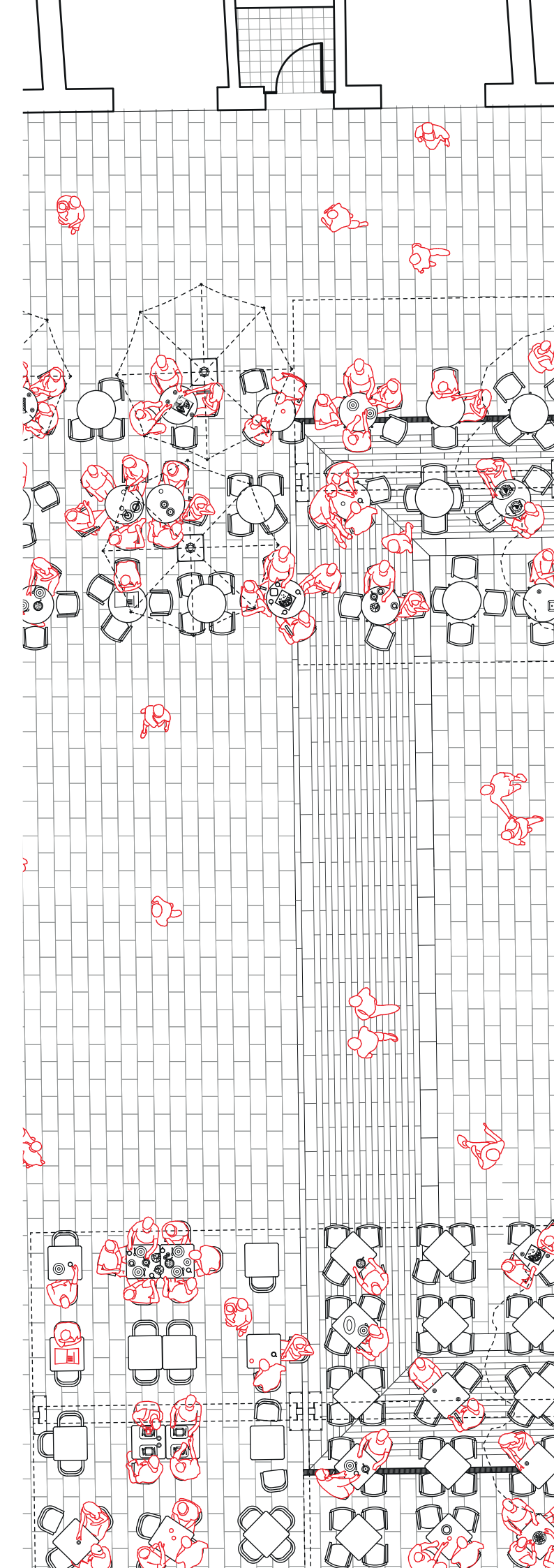
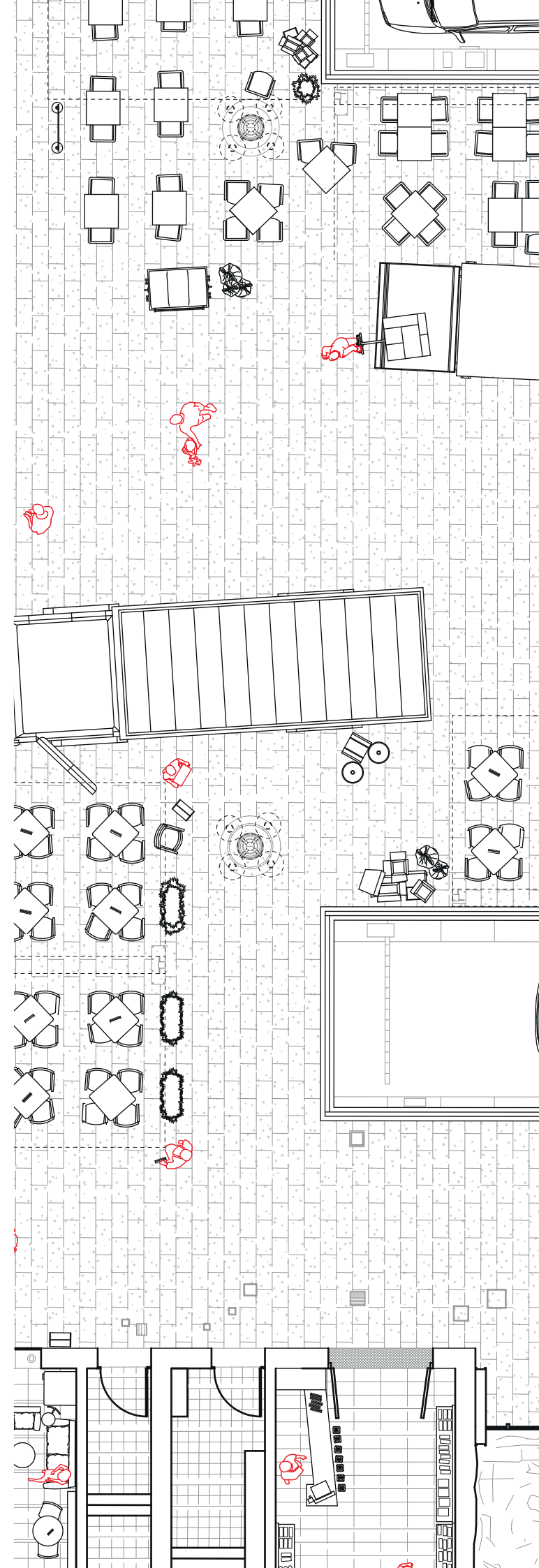
da, que requereix prendre decisions amb la màxima cura i coneixement, i que demanden, per un costat, el coneixement científic i exhaustiu del patrimoni arqueològic en tots i cada un dels seus estrats, però alhora, l'atenció i consideració necessàries amb les que cal afrontar la complexitat de la vida urbana. No té sentit, doncs, plantejar que aquesta sigui una tasca que es pugi emprendre des de una sola disciplina i de forma segmentada. L'èxit sempre vindrà donat per la col·laboració entre agents diversos que puguin aportar les diferents mirades i teixir propostes integrals i decidides. Cal que el patrimoni sigui viscut, no només observat des de la distància. Cal perseguir aquella gestió urbana que promogui la diversificació de l'economia local enfront al monocultiu, l'ocupació contínua de la ciutat enfront a l'estacionalitat turística, i l'assentament de la memòria diacrònica viva vinculada al patrimoni enfront al discurs superficial.

El paper que arqueòlegs i arquitectes tenim en aquest projecte urbà és entendre el patrimoni com una part indispensable de la ciutat, establint un fort vincle entre lloc, habitants i memòria. Aquest llibre vol ser una aportació a la valorització del patrimoni arqueològic de Tarragona entès com a part integral d'una ciutat viscuda i viva. Arqueòlegs i arquitectes hem volgut compartir fora de l'acadèmia més de deu anys de feina col·lectiva reconeixent, dibuixant i entenent les fascinants capes d'història que componen aquesta ciutat per fer-la més propera a la ciutadania. Conèixer millor el Circ romà de Tàrraco ens permet rellegir la memòria de la ciutat i reforçar-ne el seu valor com a construcció material i alhora identitària, per seguir cuidant i vivint aquest patrimoni.

y el vivir: por un lado, poder ver los restos, percibir directamente con los ojos y se sentidos el pasado, percibirlo y ser capaces de entenderlo de alguna manera, para continuar configurando los estratos de la memoria colectiva. Pero, por otro lado, poder también vivir la ciudad, permitir y ser capaces de disfrutar de sus espacios y rincones, precisamente, para revivir ritualmente esta memoria, de manera periódica, sin que se convierta sólo en un cuento de hadas.

Se trata de una conjunción a veces complicada, que requiere tomar decisiones con el máximo cuidado y conocimiento, y que demandan, por un lado, el conocimiento científico y exhaustivo del patrimonio arqueológico en todos y cada uno de sus estratos, pero a la vez, la atención y consideración necesarias con las que hay que afrontar la complejidad de la vida urbana. No tiene sentido, pues, plantear que esta sea una tarea que se pueda emprender desde una sola disciplina y de forma segmentada. El éxito siempre vendrá dado por la colaboración entre agentes diversos que puedan aportar las diferentes miradas y tejer propuestas integrales y decididas. Es necesario que el patrimonio sea vivido, no sólo observado desde la distancia. Hay que buscar aquella gestión urbana que promueva la diversificación de la economía local frente al monocultivo, la ocupación continua de la ciudad frente a la estacionalidad turística, y el asentamiento de la memoria diacrónica viva vinculada al patrimonio frente al discurso superficial.

El papel que arqueólogos y arquitectos tenemos en este proyecto urbano es entender el patrimonio como una parte indispensable de la ciudad, estableciendo un fuerte vínculo entre lugar, habitantes y memoria. Este libro quiere ser una aportación a la valorización del patrimonio arqueológico de Tarragona entendido como parte integral de una ciudad vivida y viva. Arqueólogos y arquitectos hemos querido compartir fuera de la academia más de diez años de trabajo colectivo reconociendo, dibujando y entendiendo las fascinantes capas de historia que componen esta ciudad para hacerla más cercana a la ciudadanía. Conocer mejor el Circo romano de Tarraco nos permite releer la memoria de la ciudad y reforzar su valor como construcción material y al mismo tiempo identitaria, para seguir cuidando y viviendo este patrimonio.

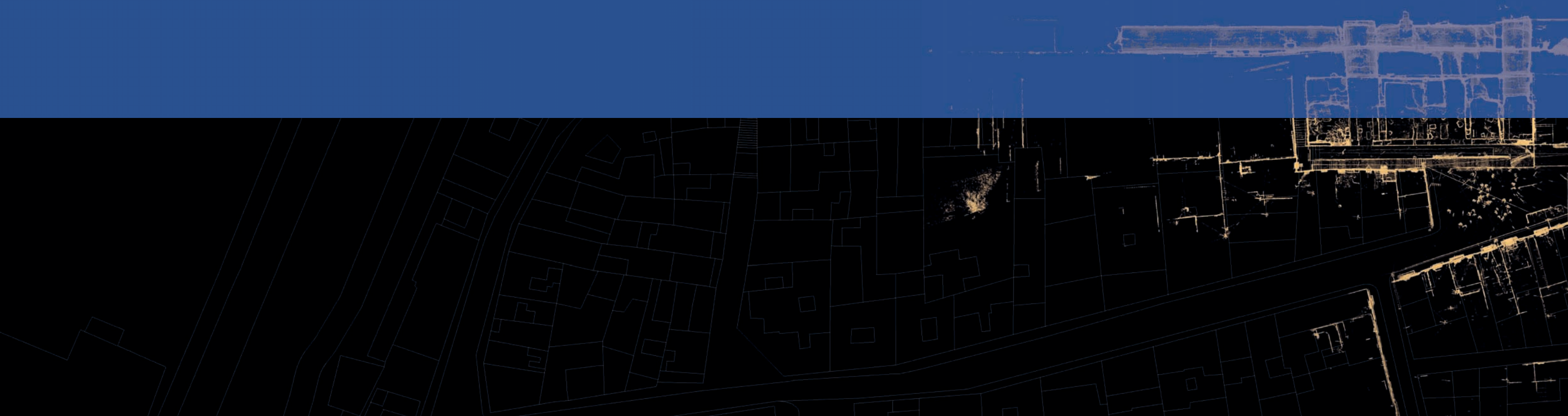




ISBN: 978-84-125214-0-5



9 788412 521405



Escola Tècnica Superior d'Arquitectura
UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI



Amb el suport de

